

Statens maritima museer

Arkeologisk Rapport 2013: **MANUS**

Sjökabel mellan Sågtorp och Duvnäs udde

Arkeologisk förstudie

Nacka kommun

Stockholms län

Jim Hansson och Mikael Fredholm

Sjöhistoriska museet

en del av Statens maritima museer

P.O. Box 27131

SE-102 52 Stockholm

Tel 08 519 549 00

www.sjohistoriska.se

www.maritima.se

© 2013 Sjöhistoriska museet

Arkeologisk rapport 2013:

ISSN XXXX

Kart- och ritmaterial författaren

Layout Franciska Sieurin-Lönnqvist, Arkeobild.

Omslagsbild, Stortegel och fajans funna vid kabelns norra landfäste i Duvnäs . Foto: Jim Hansson, Sjöhistoriska museet

Tryck Arkitektkopia, Stockholm 2013.

Kartor. ESRI, ArcGis Online.

Innehåll

Innehåll

Sammanfattning.....	4
Bakgrund	4
Kulturmiljö och historisk bakgrund	5
Mål och metoder.....	5
Resultat.....	6
Diskussion.....	10
Referenser	11
Teknisk och administrativ information.....	11
Bilaga 1 Sonarbilder.....	12
Bilaga 2 Sedimentprov för miljöanalys.....	14

Sammanfattning

I utredningsområdet påträffades inga lämningar som motsvarar fast fornlämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

I utredningsområdet påträffades:

Två moderna fartygslämningar från 1900-tal, en segeleka och en salongsbåt.

Kulturlager: En testgrop och två borrhoprover togs. Ytligt liggande fynd daterar kulturlagret till sent 1700-tal eller äldre (Mikael Johansson).

Kulturlagret och fartygslämningarna bedöms motsvara övrig kulturhistorisk lämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

Utöver detta så hittades en möjlig ballasthöj vars ålder inte gick att bedöma.

Bakgrund

Med anledning av en planerad nedläggning av sjökabel mellan Sågtorp och Duvnäs udde samt exploatering vid Duvnäs vikens södra strand i Nacka har Duvnäs fastighet AB beställt en marinarkeologisk förstudie. Förstudien utfördes av arkeologienheten på Sjöhistoriska museet, som är en del av Statens maritima museer (SMM).

Fig. 1 Översiktskarta över Stockholm med utredningsområdet markerat. Kartmaterial: ESRI, ArcGIS Online. Bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Kulturmiljö och historisk bakgrund

Skurusundet är en smal skyddad vattenled som omges av höga klippor. I Stockholmsområdet sker uppgrundningen med en takt om cirka 0,5 meter per 100 år. Längs mer flacka stränder kan landskapet förändras drastiskt på bara några hundra år. Skurusundet, med sina höga klippor och i övrigt relativt stora vattendjup, har varit en viktig segelled in till Stockholm sedan medeltid och är det än idag (Hansson 2004:16).

Sundet omnämns redan i Valdemars Seiers jordebok från 1230-talet (Sobéus 1997:8). Leden finns också avbildad på en karta av Ambrosius Thom från 1564. I leden avbildas två, jämförelsevis mindre fartyg. På samma karta avbildas också ett större fartyg i leden som passerar Vaxholm. Kanske kan skillnaden i storlek indikera vilka fartyg som under senare delen av medeltid trafikerade Skurusundet.

Längs Skurusundets stränder har det under tidigmodern tid funnits ett glasbruk vid Björknäs och ett tegelbruk vid Duvnäs. Tegel tillverkningen på gården omnämns första gången på 1400-talet då tegel ska ha levererats till befästningsarbeten i Stockholm. Den täta sjöfarten medförde ett behov av sjökrogar längs leden genom Skurusundet. Den sydligaste låg på Duvnäs holme och troligtvis är det den yngsta av krogarna i Skurusundet. Linnerhjelm, som 1797 reste i Nacka omnämner den inte, men han nämner däremot tegelbruket som låg på samma ställe. Detta kan indikera att krogen inte anlades förrän i början av 1800-talet. Krogen vid Korsudden som ligger norr om Tollare är betydligt äldre. Den finns markerad på en karta från år 1680. (Ahlberg 1964:56).

Bryggan vid Duvnäs anlöptes kontinuerligt av ångbåtar och ångslupar på resan mellan Stockholm- Gustavsberg och Stockholm- Sandhamn (Ahlberg 1964:56).

I undersökningsområdet finns inga kända fasta fornlämningar, men närheten till det förmodade tegelbruket (RAÄ Nacka 65:1) gör att det kan antas finnas ett kulturlager i vattnet vid norra landfästet (Fig. 2). Lämningstyper som kan antas förekomma i området är kulturlager avsatta från den strandnära bebyggelsen, industrier och sjökrogsverksamhet, förtöjningsanläggningar, fartygslämningar och fasta fiskeanläggningar.

Mål och metoder

Målsättningen med utredningen har varit att klargöra om det finns några fasta fornlämningar inom utredningsområdet.

Utredningen omfattade nedanstående moment:

Side scan sonarkartering av berört vattenområde

Längs den planerade kabelsträckningen gjordes en side scan sonarkartering (sidotittande ekolod). Besiktning av eventuella indikationer gjordes för att fastställa om dessa utgör fast fornlämning (Bilaga 1).

Okulärbesiktning

Grundområdena vid landfästena söktes av med dykande arkeologer. Vid den norra kabelanslutningen förmodades det att kulturlager kan förekomma vilket gjorde att denna landanslutning prioriterades.

Provgrop och borrhprover

En provgrop och två borrhprover togs i kulturlagret vid norra landfästet.

Sedimentprov under vattnet

Tre sedimentprover togs på uppdragsgivarens begäran för miljöanalys (Se bilaga 2).

Fyndhantering

Fynd samlades endast in om det kan ansågs nödvändigt, men återdeponeras på platsen efter dokumentation.

Resultat

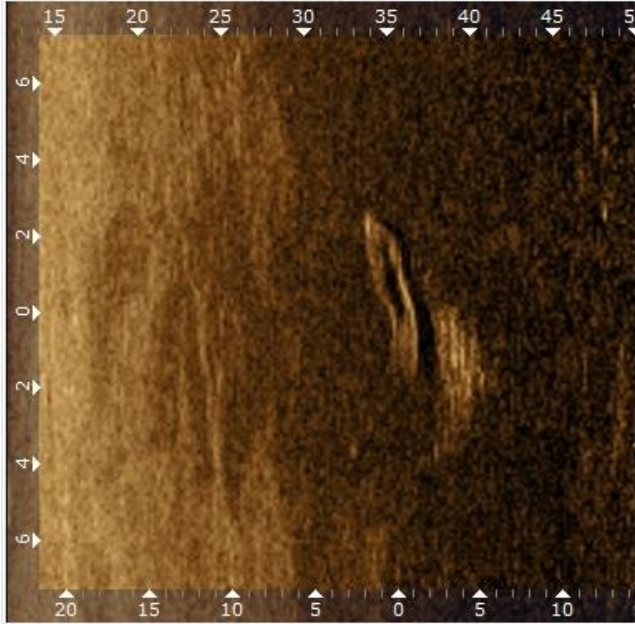

Fartyglämningar

Två moderna fartyglämningar påträffades med sonaren och dykbesiktigades. De bedöms motsvara övrig kulturhistorisk lämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

ID2

En klinkbyggd segeleka på cirka 6 x 2 meter. Dateringen bedöms vara efter 1950. Troligt urtag för mast. Vita färgrester på utsidan.

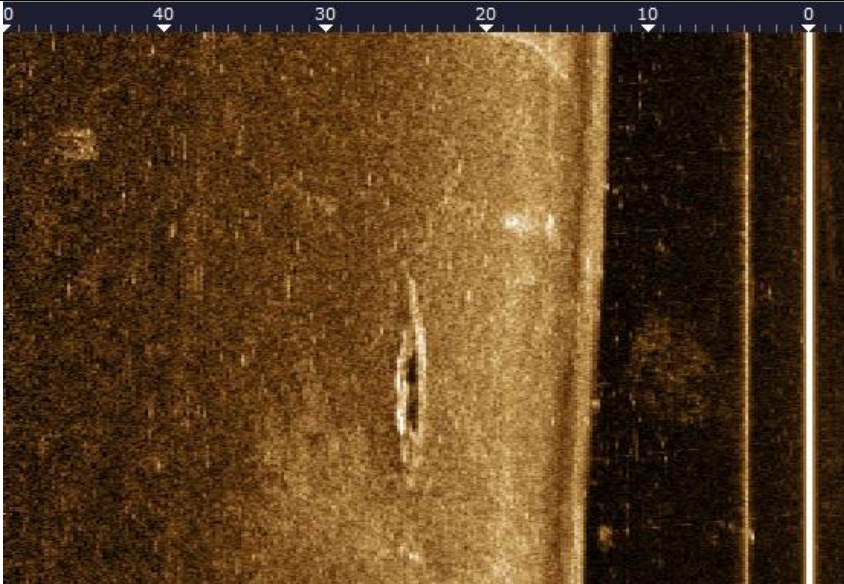
Fakta ID 2	
Material:	Trä
Skrovtyp:	Klink
Längd:	6 m
Bredd:	2 m
Infästningar:	Kopparspik
Drev:	-
Metalldetaljer:	Ja
Datering:	1900-tal
Typ av skepp:	Segeleka
Last:	-
Ursprung:	-

<p>Sonarbild <i>Fig. 2 Sonarbild av segelekan.</i></p>	
<p>Foto: <i>Fig. 3 Styrbords sida vid fören ekan. Bordläggningen är vitmålad (Foto: Trevor Draeseke, Sjöhistoriska museet).</i></p>	
<p>Position SWEREF 99 TM</p>	<p>6577913/682774</p>
<p>Djup</p>	<p>15 m</p>

ID5

En fartygslämning, troligen av "salongsbåtstyp" på cirka 10 x 2 meter. Datering 1900-tal. Då sikten var nästintill obefintlig gick det ej göra en mer detaljerad beskrivning.

Fakta ID 5	
Material:	Trä
Skrovtyp:	Kravell
Längd:	Cirka 10 m

Bredd:	Cirka 2 m
Infästningar:	-
Drev:	-
Metalldetaljer:	Ja
Datering:	1900-tal
Typ av skepp:	Troligen av Salongsbåts typ
Last:	-
Ursprung:	-
Sonarbild:	 <p><i>Fig. 4. Sonarbild av ”salongs- båten”.</i></p>
Position SWEREF 99 TM	6577841/682879
Djup	17 m

Sedimentprover och kulturlager

Tre sedimentprover togs vid det norra fästet på 2, 4 och 6 m djup. Dessa togs för uppdragsgivaren i miljökontrollsyfte (Bilaga 2).

Ett kulturlager påträffades vid norra landfästet med inslag av keramik och handslaget stortegel. Två handslagna grovt magrade med måtten: 14x29x6,8 samt 15,5x30x8. Ett lite modernare handslaget tegel med måtten: 13,8x27x7,2. Teglet kan troligen kopplas till den troligen senmedeltida tegelugnen som legat på Duvnäsudde. Beskrivningar av kulturlager och borrhov ses i tabell nedan.

Provgrop/borrprov	N	E	Beskrivning
Provgrop vid ledning	6578030	682819	<p>Ytligt liggande tegel och keramik, fajans från slutet av 1700-talet. Selzerkrus från 1800-tal.</p> <p>Djup i provgrop 0,5 meter</p> <ul style="list-style-type: none"> • 0-20 cm: Mörkgrå flyktigt sediment/lera, blandat med småsten, tegelfragment, keramik från 17–1800-tal men även modernare artefakter. • 20-50cm: Fastare ljusgrå lera med inslag av grus och tegelfragment.
Borrprov, V om ledning	6578027	682784	<p>Djup borrhprov 1 m</p> <p>0-30 cm: Mörkgrå flyktigt sediment/lera, blandat med småsten</p> <p>30-50 cm: Fastare ljusgrå lera med inslag av grus</p> <p>50-100 cm: ljus lera som övergick i glaciallera</p> <p>Inga daterbara artefakter.</p>
Borrprov, Ö om ledning	6578020	682832	<p>Djup borrhprov 1 m</p> <p>0-30 cm: Mörkgrå flyktigt sediment/lera, blandat med småsten</p> <p>30-50 cm: Fastare ljusgrå lera med inslag av grus</p> <p>50-100 cm: ljus lera som övergick i glaciallera</p> <p>Inga daterbara artefakter.</p>

Positioner och beskrivningar för provgrop och borrhprover. SWEREF 99TM

Övriga sonarindikationer

Sonarkarteringen visade på en indikation (ID1) som troligen är en sten eller ballasthög. På

grund av den stora sedimentationen kunde objektet inte påträffas vid dykbesiktningen. Övriga sonarindikationer (ID3, 4 och 6) utgjordes av naturliga formationer (Bilaga 1).

Fyndhantering

Vid norra landfästet påträffades tegelstenar och tegelfragment. Dessutom påträffades två fragment av 1700-talskeramik (fajans bland annat) i provgropen/sedimentprovet. Allt återdeponerades på fyndplatsen efter dokumentation.

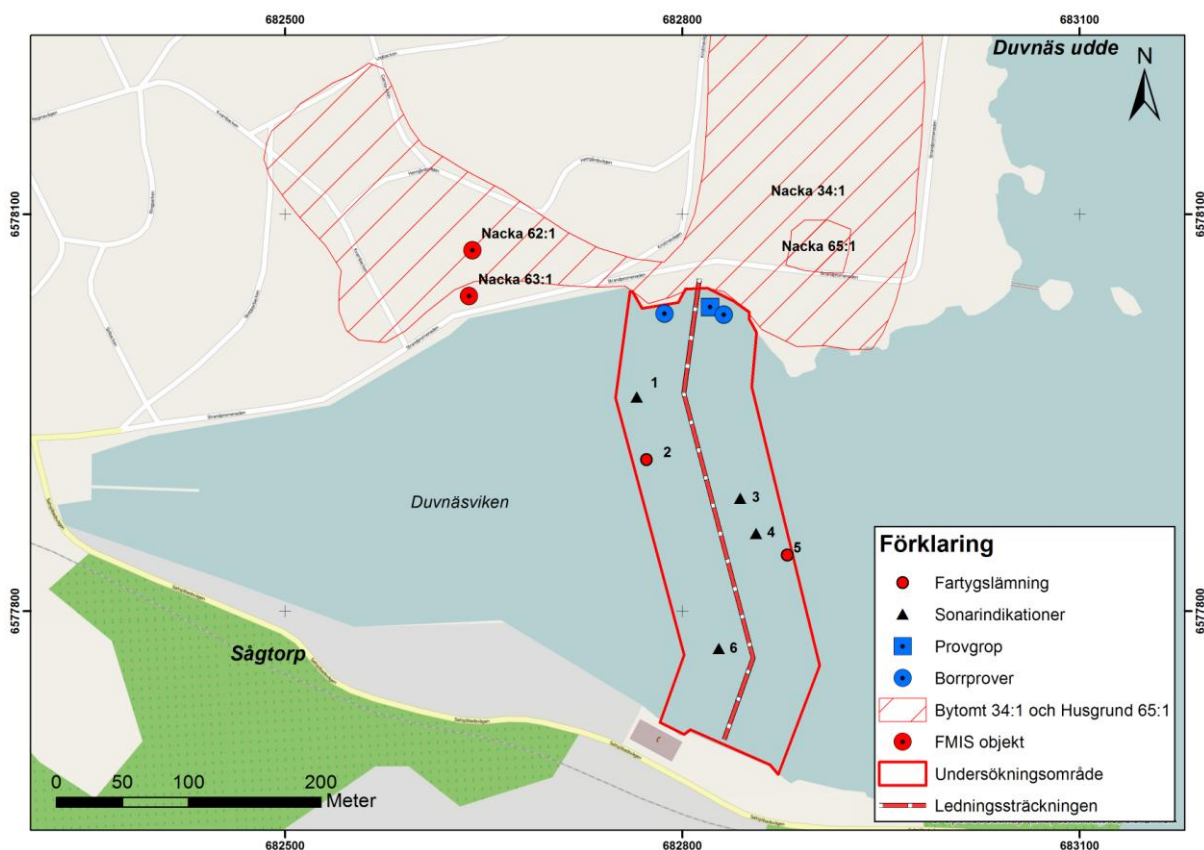

Fig. 5 Översiktsskarta över utredningsområdet med påträffade objekt, sonarindikationer och sedimentprov. Kartmaterial: ESRI, ArcGis Online. Bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet. SWEREF 99 TM.

Diskussion

I utredningsområdet påträffades inga lämningar som motsvarar fast fornlämning enligt 2 kap 1 § Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. Närheten till den historiska bytomten och tegelugnen (Nacka 65:1 och 34:1) vid norra landfästet gör dock att man bör vara observant på eventuella fynd som kan framkomma vid eventuell nedspolning av kabeln.

SMM förordar att sjökabeln bör nedläggas med hänsyn till indikation: ett, två och fem (se fig. 5). Ett avstånd på 15 meter bör tas. Påträffas lämningar som kan antas utgöra fast fornlämning enligt 2 kap. § 10 Lag (1988:950) om Kulturminnen m.m. skall arbetet avbrytas och Länsstyrelsen kontaktas.

Referenser

Litteratur

Ahlberg, G. 1964. *Vägar och krogar i gammal tid, ur: Nackaboken.*

Hansson, J. 2004. *Salviksgropen- Birkas hamn? C-uppsats i arkeologi. Södertörns högskola.*

Hansson, J. 2001. *Hamn och vrak vid Tollare. Särskild arkeologisk utredning. Stockholm. Sjöhistoriska, 2011:5.*

Sobéus, U. 1997. *300 år av försvarsansträngningar, Baggensstäket/Fällström, Hörningsholm/Södertäljeinloppen. Militärhistoriska Förlaget. Ale Tryckteam AB, Bohus.*

Internet Källor

FMIS Riksantikvarieämbetet 2013-11-06, www.fornsok.se

Digitalt kartunderlag

ESRI, ArcGis Online.

Muntligt:

Mikael Johansson, Stadsmuseet

Teknisk och administrativ information

Statens maritima museers Dnr: 5.3.1–2013-970

Statens maritima museers projektnummer: 2080176

Sjöhistoriska museets projektledare: Jim Hansson

Fältansvarig: Jim Hansson

Orsak till undersökningarna: Kabelnedläggning

Uppdragsgivare: Duvnäs Fastighets AB c/o Imprestor Fastighets AB

Undersökningstyp: Arkeologisk förstudie

Undersökningstid: 14-16 november 2013

Plats: Sågtorp – Duvnäs udde

Kommun: Nacka

Län: Stockholm

Landskap: Södermanland

Socken: Nacka

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Koordinater för utredningens sydvästra hörn:
N/E 6577718/ 682783 SWEREF 99TM

Kartblad: 65G 7iN

Dokumentationshandlingar: Rapporten förvaras på Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm och övriga handlingar på Sjöhistoriska museets arkiv i Stockholm.

Fynd: har återförts till fyndplatsen

Vattendjup: 0-18 m

Förteckning över deltagarna, SMM

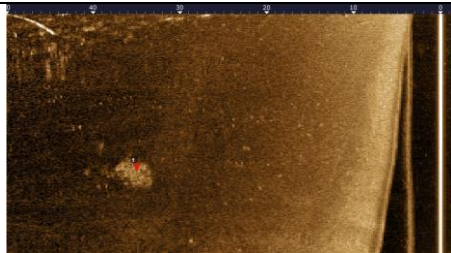
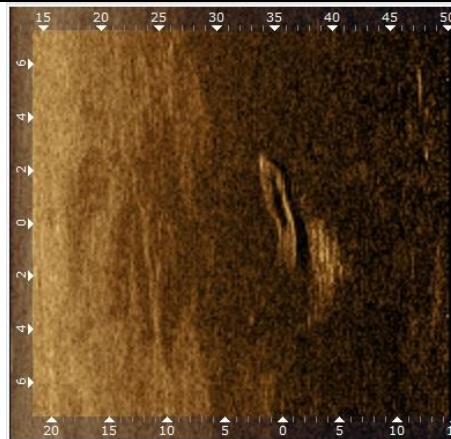
Personal i fält:

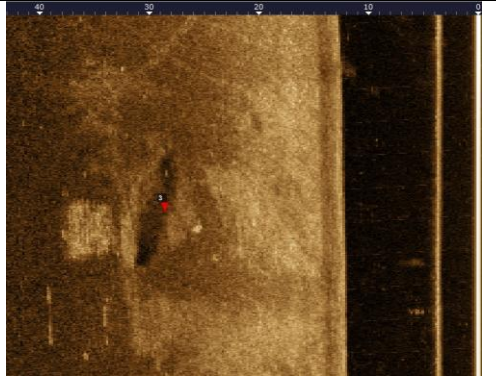
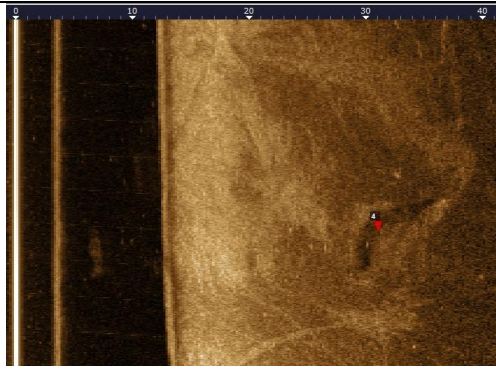
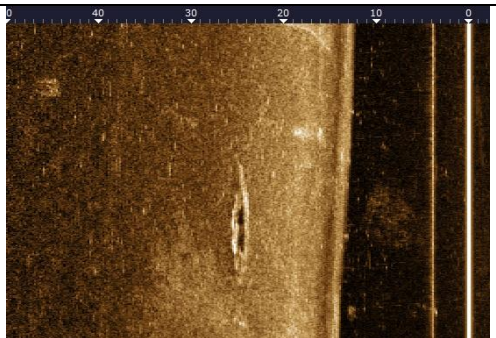
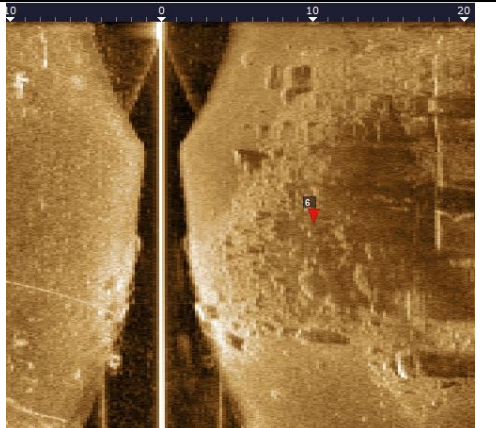
Jim Hansson

Mikael Fredholm

Trevor Draeseke

Bilaga 1 Sonarbilder

Indikation	Bild	N	E	Beskrivning
1		6577960	682767	Möjlig sten/ballasthög. Cirka 5x5 m.
2		6577914	682773	Segeleka. Cirka 6x2 m

3		6577884	682843	Fördjupning i botten.
4		6577858	682854	Fördjupning i botten.
5		6577843	682881	Salongsbåt. Cirka 10x 2m.
6		6577774	682827	Naturligt stenröse

Bilaga 2 Sedimentprov för miljöanalys

Sedimentprov djup	N	E
2 m	6578024	682811
4 m	6578007	682808
6 m	6577977	682803

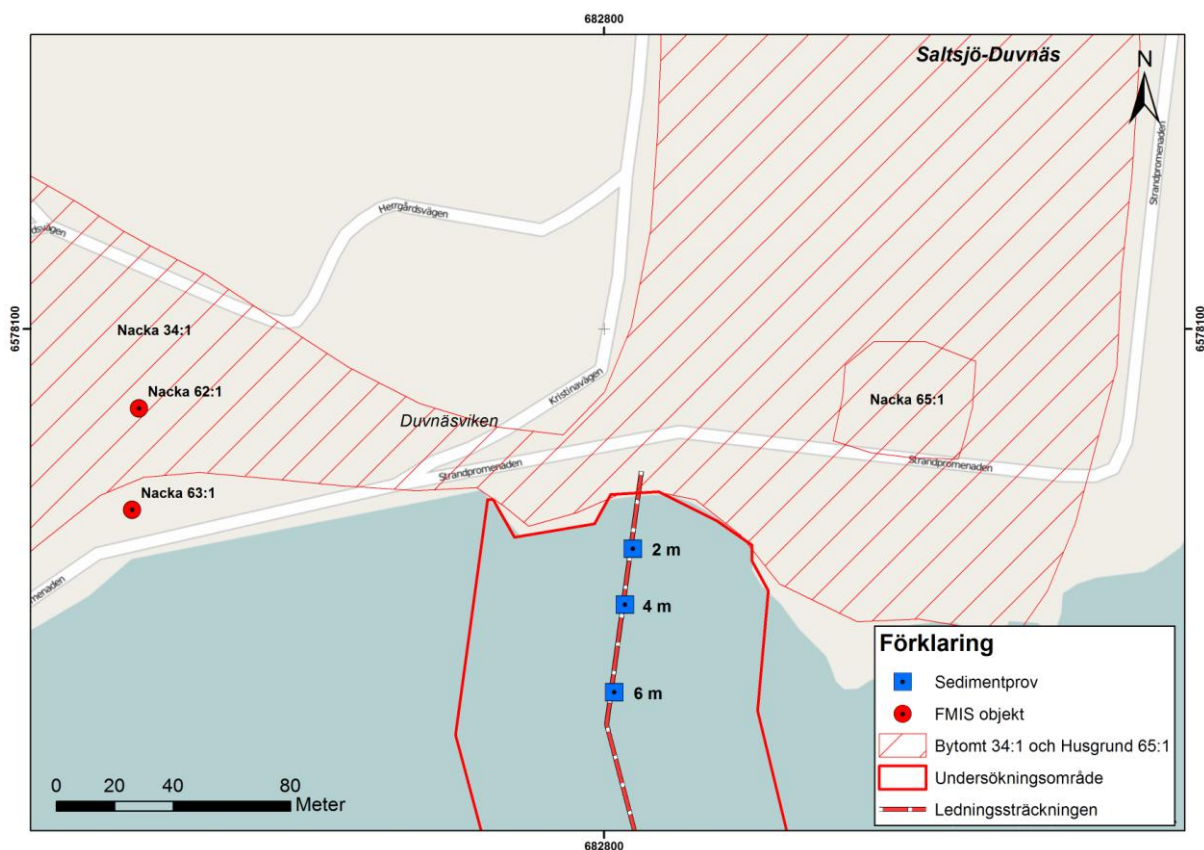

Fig. 6. Översiktskarta över norra delen av utredningsområdet med platserna för sedimentprover för miljöanalys. Kartmaterial: ESRI, ArcGIS Online. Bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet. SWEREF 99 TM.